

ATEŞTEN GÖMLEK ROMANININ İNGİLİZCE TERCÜMELERİ

İNÇİ ENGİNÜN

Halide Edib'in Millî Mücadele yıllarında yazdığı *Ateşten Gömlek* romanı, millî mücadelenin hikâyelerinden biridir. Halide Edib, bu romanın adını Yakup Kadri'den aldığını, eserin başına yazdığı bir mektupta anlatır. Eser ilk defa *İkdam* gazetesinde tefrika edilmiş, 1923 de kitap olarak basılmış¹ ve aynı yıl Kemal film tarafından sinemaya aktarılmıştır. Eser, gazetede «büyük edibenin en kuvvetli eserlerinden biri olduğuna hiç şüphe etmediğimiz bu roman aynı zamanda mütarekeden beri başımızdan geçen millî hâilelerin mehîb bir tarihçesidir. Anadolu mücadelesinin destanı tam henüz yazılmadı diye üzülenler bu eserde bütün heyecan ihtiyaçlarının tatmin edildiğini göreceklendir.

Halide Edib Hanım'ın *Ateşten Gömlek*'i Anadolu şehit ve gazileri nâmına edebiyat âlemine dikilmiş ulvî bir âbidedir»² diye takdim edilir.

Bilhassa filim büyük heyecan uyandırır. *Ateşten Gömlek*'i sinemaya aktaran Kemal Film müdürü, kendisiyle yapılan bir mülâkatta, *Ateşten Gömlek*'le ilgili olarak şunları söyler: «Millî destanı sinemada hikâyeye edecek bir eser aradık, *Ateşten Gömlek*'i sinemaya aldık. *Ateşten Gömlek* fevkalâde mazhar-ı rağbet oldu, fakat bizim için en tehlikeli filim bu idi. Çünkü sırf millî propaganda filmi olduğu için, hariçte satılmasına imkân yoktu»³. Bir kaç sinemada birden gösterilen filim hakkında çeşitli yazılar yazılır. Bunlardan birinde, okuma yazma bilen az olduğu Türkiye'de sinemanın bize çok faydalı olduğu ileri sürülür⁴. *Yeni Mecmua*'daki yazıda, «*Ateşten Gömlek* romanı istiklâl gazasının yegâne kitabı

1 *İkdam* gazetesi, nr. 9059-9122, 6 Haziran 1338/1922-11 Ağustos 1338/1922. Bir bölümü de *Dergah*'da neşredilir. c. III, nr. 29, s. 66 20 Haziran 1338/1922. Kitabın ilk baskısı 1923 te yapılır. İlâm için bk. *İkdam*, nr. 9410, 29 Mayıs 1339/1923.

2 *İkdam*, nr. 9057, 4 Haziran 1338/1922.

3 *Millî Mecmua*, nr. 6, 10 Kanunsani 1340/1924.

4 *Seyyah*, *Ateşten Gömlek*, *Vakit gazetesi*, nr. 1944, 10 Mayıs 1339/1923.

olduğu gibi, *Ateşten Gömlek* filmi de bu guzatın yegâne filmidir» denmekte ve film «serapa heyecandır» sözüyle tavsif edilmektedir⁵.

Ateşten Gömlek Heinrich Donn tarafından *Das Flammenhemd* adıyla almancaya, 1341/1922-23 de Muhibbü'd-dinü'l-hasib tarafından *Kamîsi minnâr* adıyla arapçaya ve 1927 de de rusçaya çevrilir⁶.

1924 te *Ateşten Gömlek* bizzat yazarı tarafından ingilizceye nakledilir. Bu ilk ingilizce tercümeyle Florence Billings bir önsöz yazar.

İngilizceye ikinci tercümesi müslüman bir hintli tarafından 1932 de yapılır. Bu tercüme hayli keyfidir. Ancak eser, adetâ Hintlilerin İngilizlere karşı giriştikleri mücadeleye bir örnek teşkil üzere çevrilmiş gibidir⁷.

Bu yazıda *Ateşten Gömlek* iki ingilizce tercümesi ile mukayese edilecektir.

The Shirt of Flame adı ile yapılan ilk tercümeyle, filminden alınmış altı resim ilâve edilmiştir. Florence Billings⁸, yazdığı önsözde, Halide

5 c. IV, nr. 10-76, 15 Mayıs 1339/1923, s. 212, 213. Bu filme ait resimleri havi bir albüm İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki Halide Edib Müzesi nr. 595 te bulunmaktadır.

6 *Das Flammenhend* von Chalide Edib, 1923, 270 s.; *Kamîsi minnâr*, Muhibbü'd-dinü'l-hasib, El-kahire, 1341, 208 s. Bu tercümenin kapağında takdim yazısı olarak, sadece İkdâm gazetesinde çıkan ilân yer almakta ve Halide Edib'in Ankara hükümetinin Millî Eğitim bakanı olduğu kaydedilmektedir. Rusçaya çevrilmiş, *Zakinki* neşriyatı arasında Tiflis'te basılmıştır. Mihail Levidof: «Yeni Türkiye'nin Rusçaya tercüme edilen ilk eseri Halide Edib Hanım'ın *Ateşten Gömlek*'dir», *Vakit*, nr. 3373, 23 Mayıs 1927. Bu yazıda Levidof eseri şöyle değerlendirmektedir: «Bizim fikrimizce bu eserin Türk ve Rus karileri için yegâne kıymeti, edebî meziyetinden ibaret değildir. *Ateşten Gömlek* her hangi bir hikâye değildir, mübariz-i şarkînin sergüzeştidir. Onun her satırında İngiliz işgal kuvvetlerine, Türkiye üzerine, emperyalizm tarafından kışkırtılan Yunan ordusuna karşı beşlenen derin bir nefret vardır. Binaenaleyh, bu roman yalnız Ankara'da değil Kalkuta'da, Madagaskar'da, Şanghai'da ve Nankin'de, İskenderiye'de ve Menfis'te, Aden'de ve Medine'de okunacaktır. Çünkü oralarda da «yerliler İngiliz çizmesi altında»dırlar ve *Ateşten Gömlek*'i ıztırap ve tehevürle okuyacaklardır.

Halide Edib Hanım'ın romanı yeni bir eda ile yazılmıştır. Burada «egzotizm», «mistisizm» bulamazsınız. Bu roman canlıdır, ıztıraplıdır, mücadelecidir; Türkiye'nin *Ateşten Gömlek*'ten nasıl sıyrıldığını anlatıyor.

Dünya, yani garp âlemi, yani kapitalistler- bu sergüzeşti, herhalde, korku ve sıkıntı ile okuyacaklardır».

7 *Ateşten Gömlek*, 1948 de bir Cezayirli müslüman tarafından belki de aynı maksatla fransızcaya çevrilmiştir. Khalida Edib Hanem, *La Fille de Smyrne*, version française de Mourad Kiwan, Alger, Ed. Afkar, 1948, 88 s.

8 Miss Billings, Amerikan'ın Yakın Doğu Yardım Heyeti mümessillerindendir. Miss Allan'la birlikte Ankara'da bulunurlar ve evleri, paşalar dahil herkesin katıldığı bir toplantı merkezi olur. *Türkün Ateşle İntikam* s. 160. Halide Edib Millî Mücadelede sadece onların Anadolu'daki seyahat intibalarını dinlemez, onlarla birlikte seyahate de çıkar *The Turkish Ordeal*, 1928, s. 201.

Edib'in hayat hikâyesini anlatır. Bu hayat hikâyesinde bazı yanlış bilgiler de vardır. Bilhassa Amerikalı yazarlar, Halide Edib'in Amerikan Kız Koleji'nden mezun ilk Türk kızı olmasına büyük önem verir ve onu zaman zaman hayalî vasıflarla tavsif ederler. Florence Billings de bu umumî temayülden sıyrılamayarak, Halide Edib'i İngilizce tercümenin okuyucularına «ilk Türk romanının yazarı» olarak takdim eder. Onun küçük hikâye ve romanlarının daha önceleri Avrupa dillerine aktarılmış olduğunu belirtir⁹. Yabancılar Türk toplumunun örfleri arasında bilhassa poligamiyi merak ederler. Billings, modern fikirlerle yetişmiş Türk kadınlarının poligami hususunda tıpkı bir Amerikalı kadın gibi düşündüğünü, Halide Edib'in tamamen onların duygularını aktardığını yazar.

Billings'e göre, Halide Hanım, sadece ilk Türk romancısı değil, aynı zamanda politikada aktif rol alan ilk Türk kadınıdır.

«Batı dünyası doğu cemiyetlerinin bizzat doğulular tarafından anlatılmış pek az hikâyesine maliktir, hele doğulu kadın tarafından anlatılanlar daha da azdır. Burada, bir Türk kadını tarafından tarihindeki en tehlikeli noktalarından birinde, kendi cemiyetinin, ilk elden tasvirini görüyoruz. Bir tarafta, az veya çok Avrupahlaşmış, millî kurtuluşları için Avrupa'dan yardım uman kadınlar, diğer tarafta kendi içlerine kapalı genç kadınlar ve bunların dışında, kendi millî mevcudiyetlerinin tehlikeye düştüğünden başka pek az şey bilen ve bunu mutlak matem belirtleriyle gösteren geniş halk kitleleri. İşte, zannedirim bu zamandadır ki, Halide Hanım Sultanahmet meydanındaki büyük mitingde, kitapta anlatıldığı şekilde konuştu. Bu, onun asla unutmadığı fevkalâde bir tecrübedir ve bundan sonra da «Türkiye'nin Jan Dark»ı diye adlandırıldı¹⁰.

İstanbul'un işgalinden sonra güç şartlar altında Anadolu'ya kaçan Halide Edib, bu yolculuğu da *Ateşten Gömlek*'te hikâye eder. Yine bu seyahatte, «kendisine o zamandan beri çok kuvvetle tesir eden Türk köy-

9 *Ateşten Gömlek*'in İngilizceye çevrilmesinden önce Halide Edib'in batı dillerine aktarılmış eserleri: *Das neue Turan*, 1916. *Tanin*, nr. 1894, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914 te Dr. Frederich Shrader'in *Yeni Turan*'la ilgili olarak yazdığı bir makalenin tercümesi neşredilir. *Handan*, Halil Edib, *Türkische gerbichten*, 1917, Beiman, s. 99-147 (çeviren kısım *Handan*'ın son bölümüdür).

10 Halide Edib'in adı millî mücadeleye katılmasından önce de batı neşriyatında görünür. Bu yazılarda o, daha ziyade Amerikan Koleji'nden yetişmiş bir Türk feministi olarak tanıtılır. Hesten Donaldson Jenkins: *A Word about Turkish Women*, *The Open Court*, vol. XXV (no. 5) May 1911, no. 660, s. 264-270; E.S. Stevens: *The Womenkind of Young Turkey*, *The Contemporary Review*, vol. XCIX, s. 533-44, May 1911; *Patriotic Awakening of the Turkish Women*, *The Literary Digest*, XLVI, nr. 11 (whole no. 1195), 15 March 1913, s. 563-64; *The Awakening of the Turkish Women*, *The American Review of Reviews*, vol. XLIX, nr. 6, June 1914, s. 748-49. Grace Ellison: *An Englishwoman in a Turkish Harem*, with an introduction by Edward G. Browne, London, 1915, s. XIV, 17-18, 66-67, 69, 76-77, 107-108.

lüsüne karşı hürmet ve sevgi beslemeğe başladı. Bu devre kadar onun çevresi umumiyetle aydınlardı. Şimdi, bizzat kendi hayatı, onun asla unutamadığı köylülerin sadakat, sadelik, nezaket ve dürüstlüklerine bağlıydı. O zamandan beri onların refahları için plân yapmaktadır ve elbette o da, Anadolu'da ticaret ve imâlâtın modern gelişmelerini arzu etmektedir; ancak, sık sık teessürle, köylüler için endişelenmekte ve onların daha kolay ve zengin hayat şartlarına, modern hayatın kolayca yuttuğu sade meziyetlerini bozmadan kavuşmalarını temenni etmektedir.»

Ankara'da Halide Edib'in başlangıçta hükümette yer aldığı, ancak, liderler kadınlara erkeklerle eşit hak vermeğe hazır oldukları halde, Anadolu'nun böyle bir yenilik için henüz çok muhafazakâr olduğu hissedildiğinden hükümetten çekildiğini yazar. Batı neşriyatında sık sık Halide Ebid'in Ankara hükümetinin Millî Eğitim Bakanı olduğu haberleri, kendisinin yalanlamalarına rağmen ısrarla tekrarlanır¹¹.

Billings, Halide Edib'in millî mücadelede, tıpkı *Ateşten Gömlek* kahramanı Ayşe gibi, hastahanelerde çalıştığını ve romanda hikâye edilenleri bizzat tecrübe ettiğini belirtir.

«*Ateşten Gömlek*, Türkiye'de filim haline getirildi, doğu ve bazı batı

¹¹ Halide Edib'in Millî Eğitim Bakanı olduğuna dair haber, önce bir İstanbul gazetesinde çıkar. Halide Edib, bunun halkın «din taassubunu tahrik» gayesiyle uydurulduğunu söyler. *Türkin ateşle imtihan*, 1962, İstanbul, s. 134., «It was announced that my name appeared in the list of members of the Anatolian cabinet as that of the minister of education, and there were added some caustic remarks meant to arouse the suspicions of the fanatical Moslem East: a rebel, an outlaw, and a woman to be a cabinet minister! And the fanatical Moslems used it with such enthusiasm that the sham title stuck to me, and I have been unable to shake it off» (*The Turkish Ordeal*, London, 1928, s. 147). Halide Edib'in hakkındaki bu rivayeti bütün yalanlamasına rağmen batı neşriyatı bu yanlış tekrarlamağa devam eder. Toynbee, *Turkey* adlı kitabında, Halide Edib'in kendi ifadesine dayanarak onun asla Millî Eğitim Bakanı olmadığını bir notta belirtir. Arnold J. Toynbee and Kenneth P. Kirkwood, *The Modern World-A Survey of Historical Forces* Vol. VI *Turkey*, London, 1926, s. 329.

Halide Edib'den Ankara Hükümetinin ilk eğitim bakanı diye bahseden yazılar: *Asia*, vol. XXVIII, nr. 6, June 1928, s. 433, nr. 7, July 1928, s. 521; *The Near East and India*, XXVIII, nr. 761, December 10, 1924, s. 709. *The Near East and India*, XXVIII, nr. 763, December 24, 1925, s. 769; *The New York Times*, LXXXII, no. 23605, Editorial Section, September 10, 1922, s. 6: 3; no. 23619, Editorial Section, September, 24, 1922, s. 5: 1 *The Literary Digest*, Vol. 75, no. 2 (whole no. 1695), 14 October 1922, s. 44-46. *The Glasgow Herald*, nr. 259, October 30, 1922, s. 8.

Rıza Nur, hatıratında, Halide Edib'in bakan olduğunu kendisinin Amerikalılara söylediğini kaydeder: «Halide, kendisinin Maarif Vekili olduğunu Amerikalılara söylemiş. Amerika gazeteleri yazmış Mustafa Kemal kızmıştı. Bu rivayet o kadar kök salmıştır ki, hâlâ ecnebilere onun vaktiyle Maarif Vekilliği ettiğini söyleyenler görüyorum» (*Hayat ve Hatıratım*, c. 3, s. 636-37, 1968, İstanbul).

dillerine tercüme edildi. Bunda, o kendi ateşli vatanperverlik ve ıztıraplarını dile getirdi. Kendi milletinin yeniden doğuşunu bizzat yaşadığını hissetti ve mukabilinde, Türk milleti de ona müstesna bir yer verdi. Halide Edib'le birlikte seyahat etmek, Türk hayatının bir filmi seyretmektir. Köylü kadınlar ona dertlerini anlatırlar, askerler karılarını sorarlar, yüksek ve küçük rütbeli subaylar onunla kendi arkadaşları gibi konuşurlar, şehir idarecileri onu kapılarda karşılar ve resmî saygıyı gösterirler, üst sınıf kadınları ona kendilerini hatırlaması için yalvarırlar. O, her yerde, sadece doğu ülkelerinde mevcut olan, merasimle karışık bir sevgi ile karşılanır».

«İstanbul'da durum yine aynıdır. Onu ölüme mahkûm eden hâkimin karısı bile ondan yardım diledi ve istediğine kavuştu. İstanbul'a gelen her mümtaz yabancı onu ziyaret etmek ister ve umumiyetle kadın haklarının aşırı bir savunucusu (suffragette) bulmamaktan şaşırır. Aslında o pek hanımdır, ufak ve ince, davranışları pek nazik; mamafih insan onun bariz özelliği olan derin duygularla berrak bir zekânın birleştiğini pek çabuk farkederek.»

«İstikbalde ne yapacağı hayli münakaşa götürür. Muhafazakârlardan daha radikal, radikallerden daha muhafazakârdır. Türkiye'nin Batı ile ilişki ve tahsiline sahip olmasını ister, fakat bu Türk geleneği paahasına olmamalıdır. Şimdilik kendini yazmağa vermiş durumda, *Ateşten Gömlek*, Anadolu ihtilâlinin gerçek destanı, onun İngilizceye çevrilen ilk kitabı. Onu bizzat kendisi tercüme etti, tercümesi gözden geçirildi, diğeri, belki bunu takip edecek.»

Halide Edib'in bizzat İngilizceye aktardığı bu roman, Türkçesinin sadık bir tercümesidir. Sadece yabancı okuyucunun bazı durumları anlamasını sağlayacak, açıklayıcı mahiyette bir iki ufak ilâve yapılmıştır. Bir kaç kelimeyi geçmeyen bu ilâveler, metnin aslında herhangi bir değişiklik meydana getirmez.

Roman neşredildiği zaman Amerikan basınında oldukça büyük bir alâka ile karşılanmış ve hakkında tenkidî makaleler yazılmıştır.

New York Herald Tribune-Books'un haftalık edebiyat ilâvesinde¹² «Bir Türk romanı» adı ile eser tanıtılır. Florence Billings'in önsözündeki bilginin özetlenmesinden sonra, dilinden, «İngilizcesi selis ve pitoresk denemek kadar kuvvetli» diye bahsedilir. «Fakat kitabın asıl değeri modern yetişmiş Türk kadınının hayata bakışının ifadesindedir. Bu romanda modern Türk kadını ihtilâlcî bir savaş alanında görülmektedir.

«Romanın en kayda değer tarafı, onda ananevî şarkla ilgili hiç bir

12 Stuart R. Sherman, Ekim 26, 1924, s. 13.

şeyin bulunmamasıdır. Bilhassa, İslamiyetle ilgili pek az şey vardır, veya hiç bir şey yoktur. Bu roman *mutato nomine*'dir. Herhangi bir ihtilâl hakkında bir fransız veya bir rus hattâ bir ingiliz kadını tarafından da yazılmış olabilirdi. Bu, muhtemelen demektir ki, milletlerin pek fazla farklılık göstermedikleri, beşerî duyguları, —vatanperverlik, bağımsızlık aşkı ve ihtiraslı aşk meselelerine ait unsurları— işlemiştir.»

«Mahallî renk noksan değildir. Yazarın bakış tarzının âlemsümulüğü şahsî bir maceradır, hareketin arka plânından müteessir olmamıştır. Tahkiye olarak hikâye, yapı bakımından hantal hattâ karışıktır, fakat bilhassa kitabın son bölümlerinde episotlar, kendi başlarına fevkalâde bir berraklıkla tebarüz ederler.»

Yazıda kitabın konusu özetlendikten sonra, en müessir sahnelerin hastahane ve savaş olduğu kaydedilir. «Romanda ıztırap yakıcı bir gerçeklikte, dramatik coşkuluk anları da mevcut, fakat bütün olarak, mutlak bir artistik başarı için gerekli olan insicam eksik»tir.

*New York Times-Book Review*¹³ de neşredilen *Modern Türkiye* başlıklı tanıtma yazısında, eserin «iyi bir eser olduğu, çok iyi dokunduğu ve yeni Türkiye'nin ruhunu ifşa etme bakımından iyi ele alınmış ve bu sebeplerden okunmağa lâyık olduğu» belirtilir.

Romanın ve Anadolu mücadelesinin özetini, Halide Edib hakkındaki bilgi takip eder. Bu yazıda Halide Edib'in özellikleri arasına, Türkiye'nin en önde gelen şairi olması da girer. Bu kitap, onun «şahsî müşahedelerinin bir neticesidir. Canlı olarak yazılmıştır, fakat kabataslak, yarımymalak değildir. Romanın bizzat kendisi tarafından ingilizceye çevrildiği göz önüne alınırsa, romanın böylesine akıcı olması ve böylesine artistik bir sona ulaşması, dikkate değer». Romandaki şahısların başarıyla çizilmiş oldukları da belirtilir.

*The World*¹⁴ de ise roman kısaca özetlenir.

Kitap hakkındaki en uzun tanıtma yazısı *Boston Evening Transcript*¹⁵te çıkar.

«Teorik olarak her insanın kendi müdafaasını bizzat yapması gerektiğine inanırız. Pratikte ise bu, hiç de sırf bu cümlelerin zannettireceği kadar kolay değildir. Arada fertlerin veya milletlerin birbirlerini anlamlarını son derece güçleştiren duygu, düşünce ve âdet engelleri vardır. Yine de insanların en derin duygusu veya hiç değilse en derin duygularından biri anlaşılmasıdır. Bir tarafın sadece kendisini izah etmesinin

13. Section 3, s. 19, 23, Kasım 23, 1924.

14. Editorial Section, Kasım 23, 1924, s. 8.

15. Book Section, Kasım 1, 1924, s. 3.

karşı tarafı iknaa yetmediğinin farkedilmesi en çok tekerrür eden trajedilerdendir.

Halide Edib Hanım'ın hikâyesinin aslı maksadı, Cihan harbinin sona erişinden itibaren Türkiye'de neler olup bittiğinin, İngilizce konuşan insanlar arasında anlaşılmasının teminidir». Tenkitçi burada eserin adetâ propaganda maksadıyla yazılmış olduğunu iddia etmektedir ki, bu iddia yerinde değildir. Ancak, tenkitçi Halide Edib'in böyle bir vazifeye tam olarak uyduğunu belirterek, onun, bir batılı yazar için önemli görünen özelliklerini sayar: Bir liderdir. Amerikan kolejine devam etmiş ve mezun olmuş ilk Türk'tür. Yine Amerikan Kolejinde ilk defa kadınlı erkekli bir kalabalığa hitap etmiştir. Bu, Türk kadınının «itidal ve kadınlığını kaybetmeden» cemiyet içinde konuşabileceğini ispat etmiştir. Hattâ, daha sonra romanda Ayşe'nin yaptığı gibi Sultanahmet meydanında konuşmuştur¹⁶.

Halide Edib halk içinde peşesiz dolaşan ilk kadındır. Harp yıllarında, Almanların Amerikan kolejini hastahane olarak almalarına engel olmuş, kadınlar için okullar açtırmış, Sakarya harbine katılmıştır. Yeni hükümetin güvenilir müşaviridir ve ilk Millî Eğitim Bakanlığını organize etmiştir.

«Halide Edib Hanım sadece dram yazan değil, aynı zamanda yaşayan o çok şanslı fertlerdendir» denerek yazarlığından bahsedilir. Yine onun ilk Türk romanını yazdığı yanlış tekrarlanır.

«Bizim kendi romancılarımızdan pek azı bu kudrete maliktir. Okuyucuyu hikâyenin bir parçası haline sokmaktadır ki, bir roman okuduğumuzun unutmaktayız. Bu şüphesiz ki kendisinin hareketle dolu bir hayat yaşamasının sonucudur. *Ateşten Gömlek* hikâyesi Halide Hanım'ın da mühim bir rol oynadığı mücadele ile, Türklerin Yunanlıları Anadolu'dan sürüp çıkarmasıyla alâkalıdır. Gerçekten kitabın inandırıcılığı karşısında nefesimiz kesiliyor. İlerlemeyi takip ediyor, tehlikeleri anlıyor, ızdıraplar önünde çaresiz kalıyor, mücadelenin sonucunu aynı derecede şüpheyle bekliyoruz. Yazar sadece kuvvetli bir hafızaya değil, kuvvetli bir yaratıcı muhayyileye de sahip olmalı. Zira bize Türklerin bu yeniden doğuşunu yaşıyor ki, bu, Türkler için çok önemli olduğu halde, başka ve daha yakın dünya olayları sebebiyle zihinlerimizde bodur bırakılmıştı. Hikâyenin birinci şahsın ağzından yazılmış olmasına karşı pek çok şey söylenebilirse de isabetlidir. Muazzam derecede inandırıcıdır. Bu hikâyeyi okuyan herhangi bir insanın, yazarın tasvir ettiği olayların içinde yaşamadığına inanmaması güçtür— ki gerçekten yaşamıştır. Kitapta göz-

16 *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, Sultanahmet meydanında konuşmaz.

den kaçırılmaması gereken samimî bir vatanperverlik ve gerçek bir idealizm vardır. Eserde, bir çok insanların millî meselelerle ilgili münasebetlerinde hissetmiş oldukları anlaşılmaz kuvvetlerin ortasında bulunma hissi var.»

Bu değerlendirmeyi romanın özeti takip eder.

*Book Review Digest 1924*¹⁷ de ise roman kısaca tanıtılır ve eser hakkında çıkan tenkitlerin bir listesi verilir. Bu listede yer alan *Literary Review*, Kasım 8, 1924, s. 10 daki tenkit maalesef görülememiştir. Bunlardan başka, A. Toynbee *Turkey* adlı eserinde *Ateşten Gömlek* hikâyesinde, Halide Edib'in büyümekte olan müşterek duyguyu kuvvetli bir kalemle tasvir ettiğini yazar¹⁸.

Eserin ikinci tercümesi *The Daughter of Smyrna* adı ile Lahore'da neşredilir. Bu nakil Lahore'da çıkan *The Light* gazetesinin editörü Muhammad Yakub Khan tarafından yapılır. Maalesef, yaptığım araştırmaların sonunda *Light* gazetesinin koleksiyonunu göremediğim gibi¹⁹, editörü hakkında da bilgi edinemedim. *The Indian Year Book and Who's Who in India 1932-33* te, Sir unvanını taşıyan 27 Ağustos 1878 da doğmuş Maulvi Muhammad Yakub adlı bir avukattan bahis vardır (s. 983). *Tehzib-e-Niswan* editörü olan, çeşitli hukukî ve islâmî teşekküllerde vazifeli olan Maulvi Muhammad Yakub'un *Ateşten Gömlek* mütercimi Muhammad Yakub Khan'la aynı şahıs olup olmadığını kesin olarak söyleyemeyeceğim. Zira bu kitapta verilen bilgi arasında onun *Light* gazetesini editörlüğünden bahsedilmez.

Muhammad Yakub Khan'ın bu eseri, kitap haline gelmeden önce gazetesinde neşretmiş olması veya o gazetede bu kitap veya Halide Edib hakkında bazı yazıların çıkmış olması çok muhtemeldir. Zira Hindistan'ın İngiltere'den ayrılma mücadelesine girdiği bu günlerde Müslüman Hintliler Türkiye'deki hürriyet mücadelesini dikkatle takip ediyorlardı. Türkiye'nin zaferi onlar için de bir ümit ışığı olmuştur. Nitekim, kitap, «*İzmir kızı* - Modern Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğuşunun hikâyesi. Türkün batı hâkimiyetine karşı isyanı, millî şeref ve bağımsızlık uğruna, tüyler ürpertici maceraları, ızdırapları ve fedakârlıkları» diye takdim edilir.

Halide Edib ise aynı kitabın kapağında, «meşhur Türk romancısı ve Ankara hükümetinin ilk millî eğitim bakanı» olarak tanıtılır.

17 1925, s. 258.

18 Arnold J. Toynbee and Kenneth P. Kirkwood, *Turkey*, London, 1926, s. 93.

19 Ahmadiya anjuman isha'at islam, Lahore'da 1922 den itibaren çıkan bir derginin bir kaç sayısı University of Michigan ve New York Public Library'de bulunmaktadır. Ancak, *The Indian Year Book and Who's Who 1932* in *Basın* bölümünde *Light* gazetesinden bahis yoktur.

Bu kitap hakkında bulabildiğim tek tanıtma yazısı *The Muslim Revival* da yer alır²⁰, *Ateşten Gömlek*'in «serbest nakil» olduğu kaydedilerek, Türklerin batı hâkimiyetine karşı giriştikleri isyanın hikâyesi olduğu belirtilir. «Romanın kahramanı Ayşe, ki hikâye onun etrafında döner, insan uğruna zenginliğini, sıhhatini, rahatını, çocuğunu, arkadaşlarını, hattâ aşkını, tek kelime ile her şeyini feda ettiği anavatan aşkının bir timsali olarak insana tesir eder». Ayşe'nin İzmir'e olan aşkını ifade eden bir parçayı da sütunlarına alır.

Romanın Yakub Khan tarafından yapılan tercümesinin önsözü Orduca olarak şu cümle ile başlar : اسلام زنده هوتا هم تا هر کر بلائی بعد

«Dünya savaşından önce Türkiye Avrupa'nın 'hasta adamı' sayılırdı. Bir on yıl geçti geçmedi, Avrupa dışişleri bakanlıklarının entrikaları sayesinde, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarından şu veya bu parçalar kesildi. Hristiyan topraklarında hâlâ yaşayabilecek bir yer bulabiliyor idiyse, bu da, ganimet dağıtımında anlaşılamayan Avrupa kuvvetlerinin karşılıklı kıskançlıklarından ötürüydü. Dünya savaşı, onun tabuduna son çivi oldu. Haşmetli Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın tek korkusu, İstanbul şehri duvarları arkasında çekildi. Sultan ve İslâm halifesi, yabancıların dikte ettiği, Gazi Mustafa Kemal ve takımını teşkil eden yiğit vatanperverleri, görüldükleri yerde vurulmaları gereken asi, kanundışı ve kâfirler olarak ilân eden fermanlar neşretti. Hasta adam şimdi son nefesindeydi. Asırlar boyunca, hilâl ile haç arasında devam eden mücadeleye artık bitmişti. Hilâl artık, Hristiyanlığın kutsal toprağını 'kirletmeyecekti'. Ve İngiliz başbakanının ilân ettiği gibi, Kudüs'ün düşmesi üzerine, Müttefikler, Haçlıların beceremediğini başarmış oluyorlardı.

İnsan, ancak niyet edebilir, takdir edecek Allah'tır. Son çivi tabuduna çakılırken, Türk birdenbire mucizevî bir hayat kıvılcımı ile canlandı, tabutundan çıktı, düşmana mertçe saldırdı ve erkekçe dünyaya karşı koydu. Ölümün pençelerinden, eskisinden çok daha kuvvetli, çok daha heybetli bir millet fırladı.

İzmir Kızı veya Türkçe orjinalindeki adıyla *Ateşten Gömlek*, Türk milletinin bu yeniden doğuşunu anlatan bir hikâyedir. Türkü taşı tarağı ile Avrupa'dan çıkarmakla tatmin olamayan Müttefikler, Yunan haydudunu onların Asya'daki topraklarında bulunan evlerine, ocaklarına saldırlar. Bu «Avrupa'nın en alçak tabakası», Türkün başına getirmedik hiç bir hakaret, barbarlık bırakmadı. Evlerin kudsiyeti ihlâl edildi, muhterem, beyaz sakallı ihtiyarlar, masum bebekler, müdafaasız kadınlar, hun-

20 c. 1. nr. 3, Eylül 1932, s. 312.

harca öldürüldü. Gittikleri her yere ateş ve kılıç taşıdılar. Fakat kötülükten iyilik doğdu. Bu millî zillet, Türk'ü yeni bir hayata yükseltti. Bir infial dalgası bütün ülkeyi baştanbaşa dolaştı, bütün millet —erkek, kadın ve çocuklar— millî haysiyeti gösterme arzusuyla yanıyorlardı. Hikâyenin kelimeleriyle «millet dikenli bir tacla donanmıştı. Bu herkesin, onun imdadına koşacağına yeterli bir garanti idi.»

«Ayşe merkez şahıs, hikâyenin kahramanıdır. İzmir'de, küçük, şirin yavrusu Yunanlılar tarafından hunharca vurulmuştur. Anavatanı İzmir'in kurtulması arzusuyla yanarak, bazı genç askerler ve subayların göğüslerinde bazı kıvılcımlar tutuşturur. Bunlar onun yanında, anavatanın müdafaası uğruna kanlarının son damlasını dökeceklerine dair mukaddes yemini ederler. Bundan sonra da mücadelenin derinliklerine dalarlar ve hep beraber savaşın güçlükleri, tehlikeli ve dehşetini paylaşırlar.

Türk milletinin yeniden doğuşunun en heyecanlı hikâyesinin yazarı Halide Edib Hanım'ın adı herhangi bir takdimi gerektirmez. Modern Türkiye'nin en kabiliyetli romancısı, modern Türkiye'nin yaratılma ve bağımsızlığından mesul olan vatanperverler takımında şüphesiz şerefli bir yer tutmaktadır. Aslında Ayşe kılığı altında o, bizzat kendi vatanperverlik ateşini ve Türk-Yunan harbindeki kendi maceralarını anlatır. Anadolu'nun her miliminin tehlikeyle dolu olduğu bu hazin günlerde Halide Edib Hanım, bizzat bir savaş sahnesinden diğerine koşmuş ve tehlikelere karşı koymuştur. Savaştan sonra Gazi Mustafa Kemal kabinesinde eğitim bakanlığını elinde tutan ilk insan olmuştur.

Hikâye bir Türk subayının, Sakarya savaşında başından yaralanan ve Ankara askerî hastahanesinde tehlikeli şartlarda yatan Peyami'nin ağzından anlatılır. İki bacağı zaten kesilmiştir ve başındaki kurşun çıkarılacaktır. Ölüme yaklaştığı anda, o Dünya savaşının sonundan, o güne kadar başından geçen olayların hikâyesini kaydetmek ister. Bu kitap, bu yaralı subayın hâtıratıdır.

Bir yeniden doğuş meşakkatine geçmekte olan Hintli erkeklerin ve kızların göğüslerinde bu asil kıvılcımdan bir şeyler yakması ümidiyle, millî bağımsızlık ve millî şeref uğruna Türk kardeşlerimizin vatanperverlik ateşi, ıztırapları ve fedakârlıklarının bu ingilizce tercümesini takdime teşebbüs ettiğimi eklemem lüzumsuzdur.»

Muhammad Yakub Khan'ın bu tercümeyi doğrudan doğruya türkçesinden mi, yoksa daha önce neşredilmiş olan ingilizcesinden kendi maksadına uydurarak yeniden mi kaleme aldığı hakkında bir fikir yürütebilecek durumda değilim. Ancak, mütercim, önsözünde çok açık olarak belirttiği maksadına sadık kalmış ve eserde buna uygun bazı değişiklikler yapmıştır: Tercüme, baştan savma yapılmış intibasını vermektedir.

Sık sık bazı cümlelerin veya kelimelerin atlandığı, tercümeeye itina edilmediği görülür. Bunların yanısıra, atlanan uzun ve mânâlı parçalar da vardır. Bu atlamalar, Hintli müslüman Yakub Khan'ın eseri kendi mak-sadına uydurma gayretinden ileri gelmektedir. Atlanmış olan parçalar iki aslı noktada toplanabilir :

1. Ferdî ızdırap ve gelişmeler. Bu hikâye bir milletin ölüm kalım savaşıdır ve mütercim, burada ferdî problemlere yer vermez. İhsan-Ayşe, Peyami-Ayşe, İhsan-Mehmet Çavuş, İhsan-Kezban arasındaki aşk, kıskançlık ve çatışmalardan bahseden bölümler atlanmıştır.

Peyami, İhsan ve Haşmet Bey'in Ayşe'nin İstanbul'daki evinde toplanmış bölümleri (s. 36-38)²¹. Bu sahifelerde, açıkça söylenmeyen bir kıskançlık hissi ile erkekler birbirlerini incelerler. İhsan'ın Anadolu'ya kaçma hazırlıkları dolayısıyla İhsan'ın Ayşe'ye karşı duyguları kısmen açığa vurulur.

Tercümede Ayşe'ye karşı duyulan aşklar atlanmıştır. Ayşe bu tercümede sevilen bir kadın değil, sadece bir semboldür.

İhsan'ın Kezban'ı köyüne göndermek için takındığı sert tavır. Kezban'ın Ayşe'ye karşı duyduğu kıskançlık, Ayşe ve İhsan'ın Kezban'dan bahsettikleri kısım (s. 58-60).

İhsan'ın Ayşe'ye karşı beslediği aşk ve endişelerini hikâye eden bölüm tamamen atlanmıştır (s. 110-132).

Muhtemelen, millî mücadelede fertlerin geçtikleri sıkıntı ve ızdırapların, gaye yanında pek ufak kaldığını düşünen mütercim, Ayşe'nin mektuplarında, yaralılara ait intibalarını da çıkarmıştır. Bu intibalar, yaralıların ferdî hayatları, gönül yaraları ve İhsan'a aittir (s. 92-95). Bu tercümede, aşk, kıskançlık ve özleyiş duyguları, âdeta lüzumsuz bulunarak mümkün olduğu kadar çıkarılmıştır. Halbuki Amerikalı tenkitçiler romanı ihtiva ettiği bu beşerî duygular itibariyle de değerlendirirler.

2. Müstevliye karşı ilk mücadele, düzenli ordu ile değil çetelerle başlamıştır. Müstevliyi vatan topraklarından kovmak için herkesin mücadeleye iştiraki gerekir. Müstakbel Hint ihtilâlini düşünen mütercim, çetelerin, zamanla zararlı unsur haline geldiklerini ve ordu mensupları tarafından cezalandırıldıklarını anlatan parçaları atlamıştır. Bu atlamalar da tesadüfî değil suurludur.

Atlamalar en çok Mehmet Çavuş'la ilgilidir. Bu kahraman fakat serkeş çetecinin, subaylarla anlaşmazlıkları çok olduğu gibi, Kezban'a olan tutkunluğu yüzünden de İhsan'a karşı bir husumet besler. İhsan'ın

21 Mukayesede *Ateşten Gömlek* romanının 1942 baskısı kullanılmıştır. Sahife numaraları bu baskıya aittir.

Mehmet Çavuş'a halka zulüm yapılmamasını ihtar eden sert konuşması (s. 66), Mehmet Çavuş'un ferdi ihtirası ve düşmanlığı yüzünden, İhsan ve Kuva-yı Milliyeciler aleyhine köylüleri ayaklandırması, İhsan'ın pusuya düşürülmesi ve köyün cezalandırılmasını anlatan «Kabus» başlıklı bölüm (s. 84-89) tamamen çıkarılmıştır.

Bu çok şuurlu olduğu belirli tasarrufların yanısıra yapılmış diğer değişiklikler de şunlardır :

Romanın kahramanı hastahane de yatmaktadır ve maziyi naklederken, arada bir yataktaki durumunu da hatırlar. Tercümede bu iki ayrı zaman kaldırılmış, mazi, şimdiki zaman şekline sokulmuştur. Hastanın günlüğündeki tarihler de kaldırılmıştır.

Ayşe'nin mektubunda İstanbul'un işgalini anlatan kısımlar iyice özetlenmiş ve tercüme edilmemiştir (s. 42-43). Bu özetlenmenin mânâlandırılması biraz güçtür. Belki, Yakup Khan, açıktan açığa İngiliz zulmünden bahsedilmesini, günün şartlarına uygun bulmamıştır. Ancak, Peyami'nin Ayşe'yi ararken, her kadının yüzüne dikkatle bakması üzerine, kadınlardan birinin «gavur hafiyesi misin nesin» sözünü (s. 47) «you must be a British spy» (s. 51) diye çevirerek düşmanın adını koyar.

Mânâlı olan diğer bir değişiklik de bu mücadelenin, müslüman bir milletin mücadelesi olduğuna işaret eden ilâveler ve çıkarmalardır. İngiliz gazetecisi Mr. Cook'un konuşmasından sonra, Ayşe'nin dizleri dibinde İzmir uğruna ölmeğe yemin eden erkeklere katılamayan Peyami içinden yemin eder. Bu yeminin son cümlesine «cihat» kelimesi eklenmiştir. «Ben de, ben de senin için, İzmir için her azam kopuncaya kadar vuruşacağım» cümlesi «shortly, for thy sake, I will once more carry on the Jihad, and will know no rest until all my limbs have amputated» (s. 29) (kısacası, senin için, ben de cihada devam edeceğim ve her azam kopana kadar rahat bilmeyeceğim) şeklinde tercüme edilmiştir.

Ayşe'nin mektubundaki «halam, darılma ama, bizim padişaha benziyor, ingilize uşak olmayan herkesten vaz geçmiş» (s. 44) cümlesi de, belki halife olan padişah aleyhinde bir cümle olduğu için tercüme edilmemiştir.